

Din Fenomenolojisi Perspektifinden Halk İnançları: Sarıveliler Örneği

İbrahim Hakkı KAYNAK¹ ID Sinan USLU^{1*} ID

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 09.05.2024

Kabul Tarihi: 30.05.2024

Yayın Tarihi: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Din Fenomenolojisi,
Halk İnançları,
Halk Kültürü,
Sarıveliler,
Kültürel Pratikler.

ÖZET

İnsanoğlu yaratılıştan getirdiği kutsallık inancını, kutsal saydığı varlıkları sözlü gelenek içerisinde dile getirerek nesilden nesile mitoslar yoluyla aktararak kültürün temel unsuru olan inançları bazen sembollerle bazen de ritüellerle ifade ederek hayatın devamı açısından inanç kültürü meydana getirmiştir. Modernleşmenin getirdiği yeni anlayışlarla birlikte toplumsal geleneksel dini anlayış daha rasyonel bir dini anlayışa evrilerek dini yaşayışı yok etmenin eşiğine getirmiştir. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş süreçleri ile bu inançlarda zayıflama görülmüş ya da toplumsal anlamını kaybetmiştir. Bu doğrultuda, Sarıveliler ilçesinin tarihini, coğrafi yapısını ve halk kültürünü Din Fenomenolojisi perspektifinden ele alarak sağlam bir teorik çerçeve oluşturmak çalışmanın temelini teşkil etmektedir. Başka bir ifade ile bu çalışma, bölgenin coğrafi ve tarihi yapısını göz önünde bulundurularak, Sarıveliler'in halk inançlarını açıklamayı amaçlamaktadır. 3644 sayılı yasa ile 27 Mayıs 1990'da ilçe statüsü kazanan Sarıveliler, on sekiz mahalle, yedi köy ve bir beldeye sahip olup, bu yerleşim birimlerinin birbirlerine yakınlığı dikkat çekmektedir. Coğrafi konumu itibarıyla, Sarıveliler Torosların yamaçlarında, ortalama yüksekliği 1500 ile 1650 metre arasında değişen bir bölgede kurulmuştur. Din Fenomenolojisi perspektifinden yaklaşarak, ilçenin halk inançlarını ve kültürel pratiklerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, bölgedeki geleneksel ritüeller, törenler, dualar ve mitler ele alınmaktadır. Ayrıca, yerel halkın doğa ve maneviyat arasındaki ilişkiyi nasıl algıladığı ve nasıl ifade ettiği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Sarıveliler'in dini ve kültürel mirasının nasıl şekillendiğini ve günümüzde nasıl yaşatıldığını anlamak için bölgedeki insanların inanç sistemlerine ve geleneklerine odaklanılmaktadır. Böylelikle, ilçenin dini ve kültürel çeşitliliği anlaşılabilir, bölgenin kültürel kimliğine derinlemesine bir bakış sunulmaktadır. Sarıveliler'in unutulmaya yüz tutmuş halk inançlarını kayıt altına almak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Folk Beliefs / Cults from the Perspective of Phenomenology of Religion: The Sample of Sarıveliler

Article Info

Received: 09.05.2024

Accepted: 30.05.2024

Published: 30.06.2024

Keywords:

Phenomenology of Religion,
Folk Beliefs,
Folk Culture,
Sarıveliler,
Cultural Practices.

ABSTRACT

Human beings have created a culture of beliefs in terms of the continuation of life by expressing the belief in holiness brought by creation, the beings they consider sacred in the oral tradition and transferring them from generation to generation through myths, and expressing the beliefs that are the basic elements of culture, sometimes with symbols and sometimes with rituals. With the new understandings brought about by modernization, the traditional religious understanding of society has evolved into a more rational understanding of religion, bringing religious life to the brink of extinction. As societies evolve from traditional to modern structures, these beliefs have weakened or lost their social meaning. Within this context, the central aim of this study is to shed light on a theoretical framework by considering the history, geographical structure and folk culture of Sarıveliler district from the perspective of Phenomenology of Religion. In essence, this study seeks to illuminate the traditional belief system of the Sarıveliler, taking into account the geographical and historical structure of the region. Sarıveliler, which gained district status on May 27, 1990 with Law No. 3644, has eighteen neighborhoods, seven villages and one town, and the proximity of these settlements to each other draws attention. In terms of its geographical location, Sarıveliler community emerged amidst the rugged foothills of the Taurus Mountains in a region with an average altitude between 1500 and 1650 meters. In this research endeavor, we aim to unravel the folk beliefs and cultural practices of the district from the perspective of Phenomenology of Religion, traditional rituals, ceremonies, prayers and myths in the region are discussed. It also focuses on how local people perceive and express the relationship between nature and spirituality. In this context, it focuses on the belief systems and customs of the local population of the people in the region to understand how the religious and cultural heritage of Sarıveliler was shaped and how it is kept alive today. In this way, the religious and cultural diversity of the district is understood and an in-depth look at the cultural identity of the region is presented. The main purpose of the study is to record the forgotten folk beliefs of Sarıveliler.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Kaynak, İ. H., & Uslu, S. (2024). Din fenomenolojisi perspektifinden halk inançları: Sarıveliler örneği. *NEUGastro*, 3(1), 15-28. <https://doi.org/10.54497/neugastro.2024.2>

*Sorumlu Yazar: İbrahim Hakkı KAYNAK, ihkaynak@erbakan.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Sosyal ve beşeri araştırma alanlarında insanlığın tarihsel geçmişi, genellikle geleneksel toplumdan modern topluma doğru evrimleşen bir süreç olarak incelenir. Öyle ki toplumlar da eşyalar gibi değişimin bir parçasıdır (İnce, 2022: 67). Bu toplumsal değişimlerle birlikte, insanların dünyayı anlama ve yorumlama şekilleri de değişmiştir (Çankal, 2021: 142). Sosyal bilimciler, 18. yüzyılın sonlarında filizlenen ve 19. yüzyıla damgasını vuran Sanayi Devrimi ve onun beraberinde meydana getirdiği sosyo-kültürel ve ekonomik değişimleri temel alarak insanlığın tarihsel geçmişi de geleneksel toplumdan modern topluma doğru evrimleşen bir süreç olarak incelemeye tabi tutmuşlardır. Avrupa’da ortaya çıkan bu yeni durum “modern” olarak tanımlanmış ve buna karşılık, “gelenek” olarak adlandırılan bir “modern olmayan” öteki yaratılmıştır (Şallı, 2017: 56). Gelenek, bir toplumun veya bir grubun kültürel, sosyal veya dini olarak geçmişten gelen ve nesilden nesile aktarılan belirli davranış biçimleri, ritüeller, inançlar, değerler ve uygulamaları ifade eder (Turgut, 2017: 95). Modernleşmenin, nesiller boyunca aktarılan değerleri ve uygulamaları zayıflattığı ve bunların yerini yeni değerler ve kültürel pratiklerin aldığı düşüncesi (Şallı, 2017: 64) gerek Batı’da gerekse Türkiye’de sosyal bilimcileri harekete geçirerek halk kültürü ve inançları alanında çalışmalara yöneltmiştir. Türkiye’de Halk Bilimi Araştırmaları yeni bir bilim olarak sunulduğunda Orhun Abideleri, Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig, Dede korkut Kitabı, Zahiruddin Muhammed Babür’ün Babürname, Kâtip Çelebi’nin Cihannüma, Keşf ü’z Zünun, Mizanü’l Hak fi İhtiyari’l Ahakk ve Evliya Çelebi’nin Seyahatname gibi eserlerinde Türk Halk Bilimi/Türk Budun Bilimi ile ilgili birçok bilgi yazıya geçirilerek bu alandaki çalışmalara örnek teşkil etmiş (Tan, 2003: 32), süreç içerisinde Halk Bilimi Araştırma konularının tasniflemesi yapılmıştır. Araştırma konuları arasında yer alan konulardan bir tanesi de “halk inançlarıdır”. Bu alanda Hikmet Tanyu halk inanışları kavramına yeni bir bakış açısı getirerek din ve kültürle ilgili inanışlara “dini folklor/dini-manevi halk inanışları” şeklinde bir tanımlama getirmiştir (Eroğlu, 2018: 23). İnançlar/kültler, toplumsal süreç içerisinde sözlü gelenekler, hikâyeler, efsaneler, festival ve ritüeller yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumun manevi kültürel varlıklarını oluşturmuştur.

Her ne kadar çalışmaya konu olan halk inançları halk bilimi araştırmaları konuları içinde yer alsa da konu inanç olunca Dinler Tarihi’nden Din Fenomenolojisine, Din Etnolojisinden Dini Coğrafyaya, Din Sosyolojisinden Din Psikolojisine her bir bilim kendi metot ve yöntem araçlarıyla konuya yaklaşmaktadırlar. Herhangi bir din, kutsalı olmadan var olmaz; farklı tanrı inançlarına sahip olsalar da tüm dinlerde kutsal bir varlık veya kavram ve ona karşı saygı ve hürmet duygusu temel bir unsur olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla kutsal, bir dinin temelini oluşturan, onu diğer inanç sistemlerinden ayıran ve bütünlüğünü koruyan en önemli unsurdur (Ağaoğlu, 2009: 5). Kutsalın inançla ilişkisi bağlamında kutsalın soyuttan somuta doğru yolculuğunda kutsalın/inancın niceliğinden ziyade niteliği söz konusudur. Böyle olunca özü yakalama gayretinde olanlar için “fenomen” anahtar bir kavramdır. Kelime olarak fenomen, Yunanca: “*phainomena*”, Almanca; “*phänomen*” ve Türkçe; “*olay, tecelli*” karşılığıdır. Farklı sözlüklerde anlamı “*gösteren şey*”, “*görünen şey*”, “*açıkta duran şey*”, “*tezahür*”, “*kendi bilinç içeriğini gösteren*” (Wahrig, 1982: 2840), “*emsaline nadiren tesadüf edilen şey, vak’a*” (Denker, 1973: 74) şeklinde açıklamalar getirilmiştir. İnanç bir başka deyişle kült kavramı, fenomen kelimesi ile bir tamlama yapılarak kullanıldığında inancın görüngüsü, tezahürü, emsaline nadiren tesadüf edilen, kutsalın tezahürü gibi anlamlara geldiği görülecektir. Sözlükte, “*onaylamak, sevgiyle bağlanmak, kişinin kutsala/tanrıya duyduğu dostane güven*” anlamlarına gelen inanç/kült (Drosdowski vd., 1963: 225) antropolojik, sosyolojik, teolojik ve fenomenolojik boyutları olan çok anlamlı bir olgudur. Çalışmada kutsalın/inancın fenomenolojik yönü söz konusu edilmektedir.

Bu bağlamda Dini Fenomenoloji açısından doğal dünyanın her tezahürü, kutsalın, kutsal olanın, aşkınlığın bir şifresi olabileceğinden, dünyevi mekân ve onun parçaları da dini tezahür dünyasına ait olarak din fenomenolojisinin inceleme alanını oluşturur (Lanczkowski, 1980: 47). Bir başka deyişle Sosyal ve Beşeri Bilimler çatısı altında yer alan Din Fenomenolojisi, kutsallık kavramını merkezine

alarak (Kuşçu, 2011: 167) farklı dinlerin ibadet ve ayinlerini, kutsal mekânlarını, zamanlarını, objelerini ve önemli şahsiyetlerini inceleyen ve bu unsurlar arasındaki ortak noktaları keşfetmeye çalışan bir bilim dalıdır. Halk inançları bir topluluğun ortak olarak paylaştığı genellikle de mistik veya mitolojik kökenli inanç ve pratiklerden oluşan ve halkın belleğinde yer etmiş görünüm ve olgulardır. Halk inançları ile Fenomenoloji/Din Fenomenolojisi arasında nasıl bir ilişki vardır ya da kurulabilir sorusunun karşılığı; Din Fenomenolojisi, bireylerin deneyimlerini anlamak için bireylerin iç dünyasına, algılarına ve deneyimlerine odaklanırken, halk inançları da bu deneyimlerin bir parçası olarak fenomenolojinin konusu içinde yerini almaktadır, şeklinde olacaktır. Friedrich Heiler'in "Erscheinungsformen und Wesen der Religion" ve Nail Tan'ın "Folklor/Halk Bilimi" adlı eserleri temel alınarak şöyle bir tablo oluşturulmuştur:

Tablo 1.

Halk Bilim Araştırma Konuları ve Din Fenomenolojisi Konuları Karşılaştırması (Tan, 2003: 15-19; Heiler, 1961).

Halk Bilim Araştırma Konuları/Halk İnançları Konuları	Din Fenomenolojisi Konuları
1 Önemli Günler: Bayramlar, Törenler, Kutlamalar, Kandiller, Kutsal Aylar ve günler	Kutsal zamanlar: Bayramlar, Festivaller, Kandiller, Kutsal aylar ve günler
2 Nesneler: Taşlar, Dağlar, Sular, Ağaçlar, Hayvanlar vb.	Kutsal nesnelere: Taşlar, Sular, Ağaçlar, Hayvanlar, Ateş, Gökyüzü, Yıldızlar, Ay, Işık vb.
3 Mekanlar: Türbe ve Yatırlar vb.	Kutsal mekânlar: Mağaralar, Kutsal şehirler, dağlar, Kutsal yapılar vb.
4	Kutsal sayılar
5 Dayanışma ve eğitim	Kutsal eylem: Gürültü, sihirli ateş, sihirli çember vb.
6 Hayatın dönüm noktaları: Doğum, sünnet, evlenme, ölüm	Arima törenleri: Ateş, su, kan, kurban
7	Kutsal söz: Şarkı, mitos söylence, masal vb.
8 Kalıplaşmış sözler: Ata sözleri deyimler, dilekler, selamlar, bilmece, nasihatler	Kutsal yazı ve söz
9 Aşık ve tekke edebiyatı	Kutsal insan: Ebeveyn, kral, büyücü, din adamları, peygamber, şehitler,
10 Toplumsal yapı: Aile, klan, devlet vb.	Kutsal cemaat: Aile, klan, devlet vb.

Fenomenoloji, "özü görüleme yöntemi" (Öktem, 2005: 29) olarak bütün bilimlerin temelinde yer alır. Konu din, inanç ve kutsallık olunca, kutsal varlıklardan kutsal nesnelere, kutsal zamanlardan kutsal mekânlara kadar doğal dünyanın her tezahürü kutsalın, kutsallığın, aşkınlığın bir şifresi olarak din fenomenolojisinin ilgi alanına girmiştir. Halk inançları, bir toplumun geleneksel kökene sahip olan, genellikle dini veya mitolojik unsurlara dayanan, halk arasında yaygın olan inanç ve uygulamalardır. Bu inançlar, genellikle nesilden nesile aktarılır ve bir toplumun kimliğinin önemli bir parçasını oluştururlar (Schmitz, 1967: 136). Bu inançlar insanların doğa olaylarını, ruhları, ölümü, yaşamın anlamını, anlamak ve açıklamak için oluşturdukları resmi dini/kitabi din anlayışının dışında uzun bir kültürel tecrübeler sonucunda oluşan bir tür inanç sistemidir (Schmitz, 1964: 75-80).

Anadolu'nun karmaşık ve çok katmanlı sosyal yapısını kavramak için, halkı şehirlerde yaşayan ve göçebe bir yaşam süren gruplar olarak iki kategoriye ayırmak önemli bir adımdır. Çünkü şehirde yaşayan halk, İslam'ın ilkelerine ve gereklerine uyum sağlamak için genellikle medreselerden eğitim

alırken, konargöçer halk bu fırsattan yoksun kalarak dinlerini genellikle Türkmen babalarından öğrenmiştir. Bu durum, konargöçerlerin eski inanç ve uygulamalarından kopmamalarında etkili olmuş, böylece Türkmen babalarının aktardığı eski Türk inançları ve uygulamaları günümüze kadar yaşatılmıştır (Marım, 2022: 406).

Literatür Taraması

Sarıveliler İlçesi Coğrafi Durumu ve Tarihçesi

Sarıveliler ilçesi ve civarı coğrafi yapı nedeniyle tarihi sürecine paralel olarak gelişmesi sınırlı kalmıştır. Torosların heybetli zirveleri arasında, Başyayla ve Ermenek'in doğusunda, Alanya'nın batısında, Gazi Paşa ve Anamur'un güneyinde ve Taşkent'in kuzeyinde yer alan Sarıveliler ilçesi, Orta Toroslar'ın Taşeli yöresinde kurulmuş bir yörük yerleşim yeridir. Karaman'a 212 kilometre, Konya'ya 165 kilometre, Ermenek'e 43 kilometre ve Alanya'ya 85 kilometre uzaklıktadır. 1630 metre ortalama yüksekliğe sahip olan ilçe, 343 kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahiptir (Tapur, 2018: 59). Yunt dağı (2327 metre), Turanşah dağı (2045 metre), Erenler (2109 metre), Göktepe (2082 metre), Kartal tepe (2064 metre), Saçak tepe (2185 metre) yüksekliğindeki dağlarla çevrilidir. % 30 ve bazı yerlerinde % 45'lere varan eğimli araziye (Tapur, 2008: 200) sahip olması nedeniyle tarımın yapılabilmesi hayli güçtür. Ancak son dönemlerde halkın büyük bir kısmı özellikle genç nüfus turizm başta olmak üzere tekstil, tarım ve inşaat ve sektörlerinde çalışmak üzere Antalya, İstanbul, Konya ve İzmir bölgelerine göç etmiştir.

1500 ila 1650 metre yüksekliklerde yer alan Torosların eteklerinde kurulmuş bu yerleşimlerde, günümüzde hayvancılığın yanı sıra bal, kiraz, elma ve ceviz üretimi de önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir.

Geçmişten gelen bir mirasla dolu Sarıveliler, İsauria bölgesinin güneyinde yer alır ve “geç Helenistik dönemden geç Roma dönemine kadar uzanan arkeolojik” (Doğanay, Karauğuz, Kunt, 2005: 1) kalıntılara ev sahipliği yaparken, diğer taraftan da 13. yüzyıldan itibaren bölgeye Türklerin hâkim olmaya başlaması ile birlikte bugünkü yerleşim yerlerinde Türk İslam kültürünün izleri görülmeye başlanmıştır. Modern Türkiye'nin kuruluşu ile birlikte de bölgedeki imar çalışmaları ve faaliyetlerine devam edilmektedir.

Alâeddin Keykubat, Karamanoğullarının teşekkülünde büyük rol oynayan Salur, Varsak, Ağaç-eri, Avşar, Bayburt gibi Türkmen boylarından oluşan bu grupları Taş-il ve Larende bölgesi başta olmak üzere Türkmen aşiretlerini iskân etmiştir. Bu iskân neticesinde de Karamanoğulları'nın temeli atılmıştır (Bayram, 2016: 29). Alâeddin Keykubat, Karaman aşiretinin başında bulunan Nure Sofi'nin Sivas ve civarında Ermenililerle giriştiği mücadeledeki başarısından dolayı bir mektup göndererek, Ermenek bölgesini fethederse buraları kendisine yurt olarak vereceğini vaat etmiş, bunun üzerine yola çıkan Nure Sofi, Aladağ üzerinden Ermenek ve havalisine gelir ve fetih gerçekleşir. Bu fetihle birlikte Karamanoğulları tapulu bir mülke sahip olmuştur (Bayram, 2016: 39).

13. Yüzyıldan itibaren bölgeye egemen olan Karamanoğullarının Ermenek'te yapılan imar çalışmaları şehirleşmeyi hızlandırmış ve beraberinde konargöçer cemaat yapılarının çevreye yani karyelere ve kırsal araziye yerleştiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Başkan, 2018: 192). Bu imar çalışmaları arasında eğitim ve öğretime özel önem verilmiş, çok sayıda medrese, dâru'l-huffâz, muallimhâne yapılmıştır. Ermenek'te geçmişten günümüze uzanan bir eğitim tarihi mevcuttur. Bu tarihi yansıtan örgün eğitim kurumları arasında medreseler, dâru'l-huffâzlar, mektebhâneler ve muallimhâneler yer almaktadır. Bunlar arasında Ermenek ve civarı kültür tarihi açısından önemi bilinen Tol Medresesi günümüze kadar ulaşmıştır (Gök, 2022: 12).

O tarihlerde, Ermenek'e bağlı Fariske köyü ile Başdere mezrası (Çiftçioğlu, 2001: 77)

akarlarından elde edilen gelirler 1518 tarihinde Tol Medresenin vakfiyesine gelir olarak eklenmiştir (Gök: 2022, 14). Bu durumda Ermenek merkez ve bağlı köyler uydu köyler olarak uzun süre varlığını devam ettirmiştir. Bölgenin kronolojik kuruluş tarihi şimdiye kadar belirsizliğini korurken, göçebe kültürün özelliği olarak kuruluşu dilden dile aktarıla gelen bir öyküye dayanmaktadır.

İlçe adını, mahiyetinde Gökçe, Avsak, Yahya beylerini bulunduran (Ertaş, 1970: 10) “Sarı Veli” adında bir yörük oba beyinin ilçeye gelip yerleşmesi sonucu buranın adının “Sarıveliler” olarak kalmış olmasından almaktadır (Yüksel, 2019: 19). 27 Mayıs 1990 yılında 3644 sayılı yasa ile ilçe olan Sarıveliler, on mahallesi, yedi köyü ve bir beldesi ile coğrafyanın merkezi durumundadır.

Sarıveliler Manevi Halk İnançları

Halk inançları, genellikle bir topluluğun kültürel geçmişi, gelenekleri ve yaşam tarzıyla ilgili olarak ortaya çıkan, nesiller boyunca aktarılan inanç ve ritüelleri ifade eden uygulamalardan oluşmaktadır. Bu inanç ve ritüeller, mitolojik anlatım ve uygulamalarla toplumsal yaşamdaki yerini alarak, o toplumun kültürel miras ve kimliğini oluşturmada önemli bir yer edinirler. Yukarıda Tablo 1’de mukayesesi ve ilişkisini tablo halinde vermeye çalıştığımız konuların çeşitliliği ve genişliği nedeniyle çalışma kutsal mekân, kutsal nesne ve zaman etrafında varlığını sürdürmeye çalışan inançlarla sınırlı tutulmuştur. Bunlar:

1. Kutsal mekân bağlamında: Mağaralar, Kutsal şehirler, dağlar, Kutsal yapılar, ateş ve ocak vb.
2. Kutsal nesnelere bağlamında: Taşlar, Sular, Ağaçlar, Hayvanlar, Ateş, Gökyüzü, Yıldızlar, Ay, Işık vb.
3. Kutsal zamanlar bağlamında: Bayramlar, Festivaller, Kandiller, Kutsal aylar ve günler. Bütün bunlar Türkler tarafından kutsal kılınmış, bu kutsallıkları bugüne kadar süre gelmiştir.

Kutsal Mekân

“Kutsal mekân” terimi, insanlar tarafından dini veya manevi öneme sahip kabul edilen yerleri tanımlamada kullanılan bir kavramdır. Bu mekânlar, belirli bir dinin ibadet alanları olabilir veya mitolojik, tarihsel veya kültürel öneme sahip yerler olabilir. Kutsal mekânlar, insanların manevi deneyimlerini yaşadığı, ibadet ettiği, dualar ettiği veya ruhsal bir bağlantı kurduğu yerlerdir. Mekânın kutsallığına işaret eden özellikler şunlardır (Kaynak, 2016: 452):

- a) Tanrı tarafından gösterilen yerlerin kutsal kabul edilmesi: Örneğin, Süleyman Mabedi’nin yeri Hz. Davud’a melek aracılığıyla doğrudan gösterilmiştir (Tekvin 8: 20-21). Kabe’nin yeri de Hz. İbrahim’e gösterilmiştir (Hac, 22/26), ayrıca Hz. Musa’ya da Mukaddes Tuva Vadisi’nde olduğu vahiy yoluyla bildirilmiştir (Çıkış 3: 5, Taha, 20/12).
- b) Tanrı’nın o yerde kudretiyle hazır bulunuşu: “Biz ayetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz” (Şura, 42/53). Örneğin, Hz. Musa’nın Tur’a gelip Allah ile konuşmasını istemesi ve Allah’ın dağa tecellisi (A’raf 7/143) bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- c) Tanrı’nın o yerde görünmesi (theophany): Hristiyanlıkta, kilisenin bir yapıdan ziyade “Mesih’in bedeni” olarak anlaşılması da bu açıdan değerlendirilir (Schimmel, 2007: 261).
- d) Tanrı’nın o yerde gücünü izhar etmesi: Örneğin, Tanrı’nın Sina Dağı’na inmesi, Musa’yı çağırması ve onunla konuşması (Çıkış 19: 20-24; A’raf 7/143) her iki dinde de Tanrı’nın gücünün o yerde belirgin hale geldiği olarak yorumlanır.
- e) İnsanlar tarafından bir yerin kutsal kabul edilmesi: Örneğin, peygamberlerin doğup büyüdüğü, yaşadığı, dinî öğretimde bulunduğu yerler (Mekke, Medine, Kudüs) ve dinî liderlerin, şehitlerin mezarlarının bulunduğu yerler kutsal olarak kabul edilir.

Anadolu’da evliyalardan, erenlerden ve dervişlerden yaşadıkları bu mekanlar kutsal Anadolu halk inançlarında kutsal mekân olarak kabul görmüştür. Farklı dinlerde ve inanç sistemlerinde kutsallık

atfedilen camiler, türbeler, mezarlıklar ve mağaralar gibi mekânlar, inananlar tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerin ardındaki sebepler kişiden kişiye değişmekte, kimileri bu kutsal mekânları görerek bilgi edinmeyi, kimileri dualarının kabul edileceğine olan inançla bu mekânları tercih etmeyi ve kimileri de kendi ya da yakınlarının dertlerine çare bulmayı amaçlamaktadır (Akıncı, 2008: 16).

Kutsal Mekân Olarak Dağ Kültü

Dağlar çok eski zamanlardan beri yeryüzündeki gücün merkezi olarak saygı görmüştür. Daha sonraları tanrıların konutları olarak görülmüşlerdir (Heiler, 1961: 37). İlkel toplumların inançlarında dağlar, ilahların ikamet ettiği yerler olarak büyük önem taşırken, daha gelişmiş dinlerde dağlar Tanrı'nın yüceliği ve aşkınlığını sembolize ettikleri için kutsal kabul edilmiştir. Dağların bulunmadığı bölgelerde ise insanlar, Tanrı'ya yaklaşmak amacıyla çeşitli kuleler inşa etmişlerdir. Babil Kulesi, Mezopotamya'daki Zikkuratlar ve Meksika'daki Teocalli piramitleri bu tür yapılar arasında yer alır (Harman, 1993: 400). Eski Yunan dini ve mitolojisinde Olympos dağı tanrıların ikametgâhı, Eski Çinlilerde dağların zirvesine Tanrı'ya kurban sunulması, Yahudilik ve İslam dini açısından Sina Dağı, Tanrı'nın tecelligahı ve Tanrı'nın Musa ile konuştuğu yer, Hristiyanlık açısından Hz. İsa'nın Golgota tepesinde çarmıha gerilmesi nedeniyle de Golgota tepesi kutsal mekân olarak saygı görür.

Türklerde dağların kutsal mekân olarak algılanmasının altında tarihi, coğrafi, mitolojik ve kültürel nedenler bulunmaktadır. Dağların ormanlar ve karla kaplı oluşu, onun ulaşılmazlığı ve gizemliliği, tepeleri göklere varan duruşu ile evrenin merkezinde bulunması, yeryüzünden göğe doğru yükselişi, tırmanmak suretiyle tanrıya yaklaştıran bir tür erişimi ifade etmesi, duaların oradan daha iyi işitilmesi, tanrının ikametgâhı gibi anlayışlar etrafında oluşan dağ tasavvuru onun kutsal mekân olarak algılanmasında rol oynamıştır (Roux, 1994: 125). Animist inançtan kaynaklı olarak Altaylılar, dağların sahibi olan ruhların varlığına inanır, onlar için adak ve kurbanlar sunarlar. Hatta bazı dağlar da soyların koruyucusu olarak saygı ile kabul görmüştür (Schmidt, 1935: 285). Dağlar, gök kubbeye yakınlığı ve üç âlemi birbirine bağladığına inanılan özellikleri sebebiyle tanrısal mekân olarak kabul edilmiştir (Ögel, 1998: 424). Dağlar, insanların Tanrı ile bağlantı kurduklarına inanıldığı ve kutsal kitaplarda bu inancın desteklendiği bilgilerle bilinir. Bu sebeplerden dolayı insanlar, Tanrı'ya daha yakın olabilmek, O'na dua etmek veya kurban sunmak için ayın yerleri olarak dağları tercih etmişlerdir (Marım, 2022: 404). Eski Türk inançlarında atalarının kabirlerine ev sahipliği yapan mukaddes dağ tasavvurları, İslam'ın etkisiyle eski ve yeni motiflerin bir araya gelerek dağ kültü ile evliya kültünü birleştirmiştir. Böylelikle dağ kültü, evliya kültü içinde yer alarak motiflerini bu kült altında sürdürmüştür (Marım, 2022: 412). Sarıveliler'in kuzeyinde Erenler adında bir dağ bulunmaktadır. Burada erenlerin türbesinin izleri vardır.

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi, Sarıveliler'de de dağların “dede, baba” gibi isimlerle anılması sıkça görülmektedir. Aksakal Efendi olarak bilinen veli zat Sarıveliler'de konakladığı için bu mevki halk tarafından “dede yeri” olarak isimlendirilmiştir (Dağcı, 2022: 130). Sarıveliler'de Eski Türk inançlarının bir devamı niteliğinde “dedebeleni” denen yerde insanlar, çok yakın zamanlara kadar güneşli havada yağmur duasına çıkmışlardır (Ertaş, 1971: 32). “Veli, ermiş, eren, dede” adları verilen bu şahıslar halk arasında Allah'ın sevgili kulları olarak kabul edilmektedir.

Kutsal Mekân Olarak Ocak Evi Kültü

Türk kültüründe “ateş” ve onun yandığı yer olan “ocak”, sadece insanları ısıtan ve temel ihtiyaçlarını karşılayan maddi bir unsurdan öte, adeta canlı bir varlık gibi algılanmış ve ona saygı gösterilmiştir. Bu inanışın temelinde, “ateşin” ve “ocağın” kutsal bir ruha sahip olduğuna ve bu ruhun insan hayatı üzerinde önemli etkilere sahip olduğuna dair inanç yatmaktadır. Tıpkı dağ, su ve ağaç gibi diğer varlıklarda olduğu gibi, bu kutsal ruha da genelde “iye” adı verilmiştir. “Ocak” kelimesi, ateşin

yakıldığı yeri ifade etmenin yanı sıra, “ateş” kelimesinin yerini de doldurabilmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2014: 176). Kelime bünyesinde “ocağı tütesice”, anlamına gelen bir dua hem de “ocağı sönesice” anlamında bir ilenme şeklinde mecazi anlamlar da taşımaktadır. Nitekim literatür araştırmasında “ocak” kelimesi “ateş” yerine kullanılmakta, ocağın mecazi anlam taşıyan yönüne de “ocağın yansın” biçiminde bir dua, “ocağın sönsün” şeklinde bir beddua kullanım şeklinin olduğu, halk arasında yaygın kullanıldığı belirtilmektedir (Ertaş, 1970: 38).

Türk kültüründe her evin ve yurdun kendine ait bir ocak iyisi olduğuna inanılır. Bu ocak iyeleri, evi ve içinde yaşayan insanları, hayvanları kötülüklerden, belalardan ve hastalıklardan korumakla görevlidir. İyiliksever ve koruyucu bir ruha sahip olan ocak iyeleri, evlere bolluk ve bereket de getirir. Sarıveliler Küçükkarapınar Mahallesiindeki ocak evi hakkında literatür taraması yaparken iki söylenceye rastlanılmıştır:

1. Hane nüfusu kalabalıktır. Bir de eve gelip giden misafirlerin çokluğundan olacak ki kadın, misafire ikramda bulunacak bir şey kalmadığı endişesine kapılarak tedirgin olur. Yatsı namazını kılar ve ardından duası ile birlikte yatar. Sabahleyin ekmek yapmak için un sandığını açan evin kadını sandığın içinde bir yılanın ağzından un püskürttüğünü görür. Sandık unla dolmuştur. Kadın bir yandan sevinirken diğer yandan da yılan ortadan kaybolmuştur. Kadın ekmeği yapar çocuklarının ve misafirlerinin karnını doyurur (Kaynak, 2019: 518).
2. Evin hanımı kızını su doldurması için çeşmeye gönderir. Kız biraz gecikir. Annesi, “Nerede kaldın kızım?” diye sorar. Kız, “Su getirdim işte anne” der ve gösterdiği yerden bugün hala su akar. Buna da “ocak evi suyu” denir ve suyun içilmesi şifalı kabul edilir. Ayrıca, suyu oturarak ve kibleye doğru içmek de bir adettir (Kaynak, 2019: 518).

Bu iki söylencenin anlam dünyası içinde oluşturduğu bu kerametsel olay etrafında bu yer ocak evi olarak yüceltilen bir ziyaret yerine dönüşür ve bir halk tedavi amaçlı bu yeri ziyaret ederek sudan içerler.

Resim 1

Ocak Evi Çeşmesi [Fotoğraf: İbrahim Hakkı Kaynak, 15 Mayıs 2022]

Kutsal Mekân Olarak Türbe Kültü

Normal mezar yapılarından farklı olarak Türkçe’de, “üzeri örtülü anıtsal mezar” anlamında kullanılan türbe halk tarafından kutsal kabul edilen ziyaret yerleridir. Türbeleri ziyaret edenler, bu kutsal mekânlarda dualar ederek, ritüeller gerçekleştirerek ve genellikle kişisel hayatlarıyla ilgili isteklerde bulunarak manevi bir huzura ulaşmayı amaçlarlar. Sarıveliler ilçesi Göktepe kasabasında Büğlü Baba Türbesi diğer adıyla Sofu Baba türbesi bulunmaktadır. Mezarın yakınında cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılan şifalı çamurlu su bulunmaktadır. bu çamurlu etrafında insanlar dileklerinin yerine gelmesi için dileklerde bulunurlar.

Kutsal Mekân Olarak Mağara

Tarih boyunca her inanç sistemine özgü bir ibadet merkezi bulunmuştur. Musevilikte sinagog, Hristiyanlıkta kilise, İslam'da ise cami ve mescitler, Tanrı'ya ibadet etme ve O'na yakınlık arama yerleri olarak kabul edilirken, eski Yunan'da Olimpos'taki tanrı ve tanrıçaların tapınakları ile Mithra inancında mağaralar bulunmaktadır. Eski Türk mitolojisinde ise insanın cesedi, mağaralara akan suların çamurla birleşmesiyle bulunurdu. Mağara, adeta "Toprak Ana'nın rahmi ve doğurganlığı simgeleyen, bereketin kaynağı olan bir yeryüzü sembolü olarak kabul edilmektedir (Olgunlu, 2005: 25). Mağaralar, Türk mitolojisinde ana rahmi simgesi olarak kabul edilir (İndirkaş, 2007: 33). Sarıveliler ilçesinde, Turanşah adı verilen dağ bölgesinde "Yeşil Direk" olarak bilinen bir mağara bulunmaktadır. Bu mağarada, çocuğu olmayanlar Allah'a dua ederek dileklerinin yerine gelmesi için kurban keserler. Mağara tüm dünya inançlarında olduğu gibi Türk halk inançlarında da dini zahitlik noktasında bir yaşam alanıdır.

Resim 2

Yeşil Direk Mağarası Girişi [Fotoğraf: İbrahim Hakkı Kaynak, 11 Eylül 2023]

Kutsal Nesne Olarak Bereket Taşı

Bolluk ve bereket kavramları, insanlık tarihinin en eski zamanlarından beri her kültürde var olan ve önemi kabul gören olgulardır. Bereket, su, ateş, hava ve toprağın doğal dengesiyle insan emeğinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan her şey olarak tanımlanabilir. Bolluk, bereket ve üretkenlik, eski çağlarda avcı-toplayıcı ve tarım-hayvancılık toplulukları için yaşamın devamını sağlayan temel unsurlar olmalarından dolayı bu kavramların etrafında bir inanç sistemi ve kült oluşmuştur (Şenesen, 2011: 211).

Resim 3

Bereket Taşı [Fotoğraf: İbrahim Hakkı Kaynak, 23 Ekim 2019]

Kutsal Nesne Olarak Ağaç

Ağaçlar, dünya mitolojilerinde doğurganlık, ölümsüzlük, şans, bereket, sağlık, hastalıklardan kurtuluş gibi kavramların sembolü olarak kabul edilirler. İnsanlar Tanrı ile iletişimi ağaçlar aracılığıyla kurduklarına inanırlar. Ayrıca doğa olayları da ağaçlar vasıtasıyla düzene girdiği düşünülür. Ağaçlar, yağmurun yağmasına veya durmasına, güneşin batmasına, ayın tutulmasına, sürüleri ve sığırları arttırmaya, kadınların kolayca doğum yapmasına gücü olan varlıklar olarak görülürler (Ateş, 2012: 15).

Türk mitolojisinde insanın, Evrenin ve bitkilerin yaratılışı öykülerinin yanında atalar kültürünün bir devamı niteliğinde soyla ilgili hayvan ve ağaçtan türeyiş mitosları da bulunmaktadır. Bu bağlamda ağaç

hem bir kutsal nesne hem de bir varlık olarak Türk mitolojisinde yerini almıştır. Sarıveliler’de ağaca verilen anlam, dede ağacı ve soy devamlığını anlatma bağlamında soy ağacı olarak anlam yüklenmekte olduğu fotoğraflarla da anlatılmaya çalışılmıştır.

Dede Ağacı

Ağaç kültü, dünya çapında olduğu gibi Türk-İslam inanç kültüründe de büyük bir öneme sahiptir. Ağaçlar, hayatın birçok yönünü temsil ederler. Gençlik ve ölümsüzlük, güç ve iktidar, yaratılış ve doğum gibi kavramları sembolize ederler (Ağaç, vd., 2015: 12). Hayat ağacı ise yenilenme ve türeme ile ilgili ya da ölümsüzlük kavramıyla ilişkilidir (Gültepe, 2015: 414). Dünya kültürlerinde ağaçlar, doğurganlık, ölümsüzlük, şans, bereket, sağlık ve hastalıklardan kurtuluş gibi pek çok şeyin sembolü olarak görülürler (Ağaç, vd., 2015: 13). Ağaç her zaman önde gelen kutsal semboller arasındadır. Çünkü o kökleri ile yere bağlıdır, dalları ile göğe uzanır, kalıcıdır (Polat, 2017: 130). Sarıveliler’de ağaç soyun kök salmış devamı niteliğinde bir anlam taşımaktadır. Aşağıdaki resim Sarıveliler ilçesi, Çevrekavak Mahallesinde bir ev duvarında görülmüştür.

Resim 4

Köşe Taşı [Fotoğraf: İbrahim Hakkı Kaynak, 21 Eylül 2022]

İnsanlık tarihi boyunca ağaçlar, ruhani ve bedensel dünyanın kutsallığını ve yaşamın sürekliliğini simgeleyen doğal varlıklar olarak algılanmıştır. Farklı inanç sistemlerinde tanrısal varlığı veya dini oluşumu temsil eden ağaçlar, birçok dinde Tanrı’nın yeryüzündeki sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle insanlar ağaçlara yakın olmayı arzu etmiş, onlara dileklerini içeren bezler bağlamıştır. Çeşitli faydaları ve estetik güzelliği ile hayatın her aşamasını temsil eden ağaçlar, sonbaharda yapraklarını döküp ilkbaharda yeniden canlanmasıyla doğanın döngüsünü de simgeler. Tarih boyunca insanların ilgisini çeken ağaç, çiçeği, meyvesi ve diğer özellikleriyle insan hayatının her aşamasında kullanılmıştır (Ağaç vd., 2015: 3). Her yıl yapraklarını dökerek kış uykusuna yatan ve baharla birlikte yeniden canlanan bu kadim varlık, adeta sonsuz bir döngü içinde kendini yeniler. Ölümden sonra yeniden hayata dönüşün simgesi olarak kabul edilen hayat ağacı, mitolojilerde dünyanın merkezinde, semavi dinlerde ise cennette yer aldığına inanılır. Yeryüzünde ölümsüzlüğü elde edemeyen insanlık, çareyi ölümden sonra dirilmeye veya ruhun ölümsüzlüğüne inanmakta bulmuştur. Hayat ağacı motifi de bu duyguları ve inançları somutlaştırmak için kullanılmıştır (Lider haber.com.tr.).

Resim 5

Göktepe Mezarlığında Ağaç Motifli Mezar Taşları [Fotoğraf: İbrahim Hakkı Kaynak, 27 Kasım 2023]

YÖNTEM

Çalışmada araştırmacının keşfetmeye, yorumlamaya ve anlamaya yönelik bir süreci izleyen nitel veri toplama tekniklerinden gözlem ve doküman analizi kullanılmıştır. Gözlemler yazarlar tarafından farklı zamanlarda çalışma alanında bulunarak yapılmıştır. Buna bağlı olarak ilgili gözlemler yazarlar tarafından çekilen fotoğraflarla desteklenmiştir. Doküman analizi yazılı veya görsel dokümanlardan elde edilen verilerin incelenmesini sağlamaktadır. Araştırma Karaman ili Sarıveliler ilçesinde unutulmaya yüz tutmuş ama kültürel ve inanç dünyasında da izleri bulunan manevi halk inançlarından kutsal mekân, kutsal nesne, kavramları etrafında meydana gelmiş inanç fenomenlerinin tespiti ve tahlili doğrultusunda Din Fenomenolojisi bakış açısıyla açıklamayı amaçlamıştır.

Araştırma Alanının Belirlenmesi

Çalışmada, Sarıveliler ilçesi ve çevresindeki halkın inançları ve kültürleri üzerine odaklanılmıştır.

Veri Toplaması ve Analiz

Literatürden yola çıkarak ikincil kaynaklardan (akademik makaleler, tezler, kitaplar, yerel gazete ve dergi yazıları, halk masalları, vb.) Sarıveliler ilçesine dair halk inançları ve kültürel uygulamalarla ilgili dokümanlar toplanmış ve analiz edilmiştir. Yerel halka yönelik yazılı kaynaklardan notlar alınarak dokümanlar incelenmiş ve kavramsal bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Toplanan dokümanlar nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Halk inançları, ritüeller, mitler, gelenekler, dualar gibi ana başlıklar altında veriler sınıflandırılmıştır. İlgili konularda ortak motifler, temalar ve inanç sistemlerine dair belirgin özellikler belirlenmiştir. Çalışma ilgili örneklerle desteklenmiş, kavramsal bir değerlendirme ve yorumlama gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Kavramsal çözümleme ile elde edilen ikincil veriler, makalenin ana bölümlerinde detaylı bir şekilde sunulmuştur. Sarıveliler'in halk inançları ve kültürleri, Din Fenomenolojisi perspektifi çerçevesinde açıklanmıştır. Bulgular, dokümanlardan elde edilen örneklerle desteklenmiştir. Diğer yandan sonuç ve tartışma kısmında, bulguların ne anlam taşıdığı ortaya konularak, Sarıveliler'in halk inançları ve kültürlerinin din fenomenolojisi bağlamında nasıl değerlendirilebileceği tartışılmıştır. Bulgular, literatürle karşılaştırılarak, benzerlikler ve farklılıklar üzerine odaklanılmıştır. Araştırmanın sınırlamaları ve gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler sunulmuştur. Bu doğrultuda çalışma metodolojisi, Sarıveliler'in halk inançları ve kültürlerini detaylı bir şekilde incelemek ve Din Fenomenolojisi perspektifi altında açıklamak için uygun bir çerçeve sunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sarıveliler ilçesinin din fenomenolojisi perspektifinden incelenmesi ve halk inançlarıyla kültürlerinin açıklanması amacıyla yapılan bu çalışma, derinlemesine bir inceleme sunmuştur. Halk inançlarının çeşitliliği ve zenginliği açısından Sarıveliler ilçesi, zengin bir kültürel mirasa sahip olup, halk inançları ve kültürleri çeşitli ritüeller, mitler ve törenlerle ifade edilmektedir. Bu inançlar, insanların doğa ve maneviyatla olan ilişkisini yansıtarak, toplumun kimliğini şekillendirmektedir.

Modernleşme sürecindeki etkiler açısından araştırma, modernleşme sürecinin Sarıveliler'in geleneksel inançları üzerinde nasıl bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Geleneksel inançların bazılarının zayıfladığı veya toplumsal anlamını kaybettiği gözlemlenmiştir. Kültürel Mirasın Korunması açısından ise Sarıveliler'in dinî ve kültürel mirasının korunması ve yaşatılması önemlidir. Bu mirasın gelecek nesillere aktarılması ve toplumun kültürel kimliğinin devamlılığının sağlanması için çeşitli

önlemler alınmalıdır. Araştırmanın katkıları ve önerileri doğrultusunda, Sarıveliler ilçesinin dinî ve kültürel mirasının anlaşılmasına önemli katkılar sunmuştur. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha geniş kapsamlı araştırmalar yapılması ve ilçenin kültürel çeşitliliğinin daha derinlemesine incelenmesi önerilebilir.

Sonuç olarak, Sarıveliler ilçesinin Din Fenomenolojisi Perspektifinden incelenmesi, bölgenin zengin kültürel mirasını anlamak ve korumak için önemli bir adımdır. Ayrıca turizm penceresinden bakıldığında ise bu kültürel miras ve halk inanışları önemli bir potansiyeldir. Sarıveliler ilçesinin bu turizm potansiyelinin değerlendirilebilmesi için mevcut kültürel mirasının ve halk inanışlarının ortaya konulması ve tanıtılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın, Sarıveliler'in halk inançları ve kültürlerinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayarak, burayı ziyaret etmek isteyen turistler için önemli bir kaynak olabileceği düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda halk inanışlarının daha iyi anlaşılabilmesi için bölgedeki insanlarla yüz yüze görüşülerek onların anlatımlarına yer verilmesi önerilmektedir.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için Etik kurul kararı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) İbrahim Hakkı KAYNAK (%40) – Sinan USLU (%60)

Veri Toplama (CRediT 2) İbrahim Hakkı KAYNAK (%60) – Sinan USLU (%40)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) İbrahim Hakkı KAYNAK (%60) – Sinan USLU (%40)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) İbrahim Hakkı KAYNAK (%70) – Sinan USLU (%30)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) İbrahim Hakkı KAYNAK (%70) – Sinan USLU (%30)

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG)

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Desteklemiyor

REFERANSLAR

- Ağaç, S., Menekşe, S. (2015). Hayat Ağacı Sembolizmi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, (1), 1-14.
- Ağaoğlu, Z. E. (2009). *Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam Çamlıdere*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Ateş, Ş.Ö. (2012). *Yakındoğu Demirçığ Uygarlıklarında Hayat Ağacı İnançları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi.
- Bayram, C. (2016). *Karamanoğulları Tarihi*. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Bıçak, A. (2012). *Evren Tasavvuru*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Çankal, S. (2021). Türkiye’de Dini Gruplarda Doğu-Batı Karşıtlığı: Dergiler Üzerine Bir İnceleme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(2), 141-163.
- Çevik, M. (2007). Kutsal’ın Anlam Alanı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 131-133.
- Çiftçioğlu, İ. (2001). Ermenek’te Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese) ve Vakfiyesi. *İlmi Araştırmalar*, (12), 73-82.
- Cox, L.J. (2004). *Kutsalı İfade Etmek, Din Fenomenolojisine Giriş*, Çev. Fuat Aydın, İstanbul.
- Dağcı, T. (2022). Ermenek ve Sarıveliler Yöresinde Halk İnanışları, *Ermenek Tarihi ve Kültürü Üzerine İncelemeler içinde*, M. Ali Kapar (ed.). Palet Yayınları, Konya.
- Demirci, K. (2002). Kutsiyet Maddesi TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C.26, s.496, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Denker, A. C, Davran, B. (1973). *Grosses Deutsch-Türkisches Wörterbuch*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Doğanay, O., Karauğuz, H., Kunt, M. (2005). *Pharax (Fariske)*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Drodowski, G., Grebe P. (1963). *Etymology, Herkunftswörterbuch der deutschen Wörterbuch*. Dudenverlag, Mannheim.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Din Dışı* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Gece Yayınları, Ankara.
- Ertas, M. (1970). *Tekerleğin Değmediği Yer*. Doğu Matbaası, Konya.
- Gök, B. (2022). *XVI. Yüzyılda Ermenek’te Eğitim ve Öğretim Müesseseleri*, Ermenek Tarihi ve Kültürü Üzerine İncelemeler içinde, M. Ali Kapar (ed.). Palet Yayınları, Konya.
- Gülpınarlı, A. (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Harman, Ö. F. (1996), “Hac” Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14 / 382-386, İstanbul.
- Heiler, F. (1961). *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*. W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart.
- <https://www.liderhaber.com.tr/Mezar-Taslarında-Hayat-Agaci-Motifi> (Erişim Tarihi, 15.2.2024).
- İnce, E. A. (2022). İç Göç Sürecinde Göçmen Toplumun Dinî ve Sosyokültürel Hayatında Meydana Gelen Değişimin İlişkiler Bağlamında İncelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)*, 6(1). 65-88.
- İndirkaş, Z. (2007). *Türk Mitosları*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kaynak, İ. H. (2008). *Türk Kültürü, Folkloru ve Mitolojisi*. Mesa, Konya.
- Kaynak, İ. H. (2016). Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekanın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı. *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, SUTAD*. Bahar 2016, (39): 443-455e-ISSN 2458-9071.
- Kaynak, İ. H. (2019). Sarıveliler'in Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Üzerine Bir Değerlendirme, içinde Bahar, H., Turgut, M., Küçükballı, F.N. (Ed). (Uluslararası Taşeli Sempozyumu Tarih – Kültür – Turizm). Konya.
- Kitabı Mukaddes. (2005). Kitabı Mukaddes Şirketi. İstanbul.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2014). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri. *Karadeniz Araştırmaları*. Güz 2014, Sayı (43): 175-190.
- Kur'an-ı Kerim. (2019). Diyanet Yayınları.
- Kuşçu, E. (2011). Kutsal Kavramını Yeniden Düşünmek: Mana Modelinden, Düzen Nosyonuna Doğru Dilbilimler. *Akademik Araştırma Dergisi*, C.11(3):167-169.
- Küçük, A. (1999). Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara.
- Lanczkowski, G. (1990). Einführung in die Religionsphanomenologie, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Lanczkowski, G. (1980). Einführung in die Religionswissenschaft, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Marım, Y. (2022). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültünün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağacı Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Yaz, 102.
- Ochirova, B. (2013). *Türk ve Buryat Efsanelerinde Dağ Kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Olgunlu, A. C. (2004). *Ana Tanrıçadan Hz. Mevlanaya*. Panel Medya, İstanbul.
- Ögel, B. (1998). *Türk Mitolojisi*. 1. Cilt. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45,1 (2005) 27-55.
- Polat, K. (2017). *Kutsal Nesnelere İlgili Halk İnanışları*. (Ed. Durmuş A. vd.). Halk İnanışları, Ankara.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İşaret, İstanbul.
- Schmidt, W. (1935). *Ursprung Der Gottesidee*, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster.
- Schimmel, A. M. (2004). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Schmitz, C. A. (1964). *Religionsethnologie*, Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt, A.Main.
- Schmitz, C.,A. (1967). *Historische Völkerkunde*, Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt, A.Main.
- Şenesen, R. O. (2011). Eski Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültür İzleri. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.17, S.66.
- Tanyu, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları (Türklerde Dağ İle İlgili İnanışlar)*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Tapur, T. (2008). Sarıveliler İlçesinin (Karaman) Nüfus Coğrafyası. *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, Sayı: 20, 219-238

- Turgut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 93-117.
- Wahrig, G. (1982). *Deutsches Wörterbuch*, München: Mosaik Verlag.
- Yüksel, H. N. (2019). Sarıveliler Folkloru ve Yörükleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.